

Detvan a literatura v předpřevratovém období

LUDVÍK PATERA, Praha

Téma *Detvan* a literatura zdánlivě zužuje společenský dosah tohoto na členstvo nepočetného pražského neakademického spolku. Ve skutečnosti míří k podstatě činnosti jeho členů, naplňujíc programové poslání určené stanovami „k vzájemnému vzdělávání a poučení jakož i k ušlechtilé zábavě“.

Literatura – původní práce, kritické rozbory literárních děl, portréty spisovatelů s jejich životopisy a obsahy děl, jak specifikuje M. Bencúr v *Krátkém nástinu dějin spolku „Detvan“*¹ a my můžeme ještě doplnit problémy divadla a divadelních her, debaty o významných autorech světové literatury a o překladech z ní – se neocitla v centru zájmu tohoto spolku náhodou.

Vedly k tomu v zásadě tři okolnosti. Tou první, zásadní, je fakt, že *Detvan* byl zvolen jako *spolek nepolitický* a na každou schůzku a shromáždění vysílalo c. k. policejní ředitelství zvláštního komisaře. (Viz pozn. 1, s. 22.)

Druhou okolností byl *charakter vlastní literatury*, která svou podstatou překračuje prostor literárního díla jako uzavřeného artefaktu, přesahujíc svým posláním do oblasti mezilidských a společenských vztahů. Jejím prostřednictvím se tak *Detvan* mohl vyhýbat obviňování z politické nevlastenecké činnosti, jak to učinil oběžník ministra kultury A. Treforta 27.10.1882 (viz pozn. 1, s. 7) a mohl současně připravovat své členy na ony povinnosti a úkoly, které je čekaly po návratu na Slovensko. Takto, v širokých kontextech ve vztahu k potřebám národního života, chápal literaturu první předseda *Detvana*, tehdy student filozofické fakulty a příští zakladatelská osobnost moderní slovenské a české literární historiografie Jaroslav Vlček.

Už před založením *Detvana*, v roce 1881, rok před ukončením studia, vydal Vlček náčrt dějin slovenské literatury *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*, který vzbudil na Slovensku pozornost v tehdy určujících slovenských kruzích (recenzovali ji s porozuměním S. Hurban Vajanský a J. Škultéty). V závěru tu o slovenské literatuře mj. napsal: „Látkou jí byl vlastní lid, životním hybadlem idea všeslovanská... Ona budila Slovensko k novému životu.“ (C. d., s. 247.) O podstatě a funkci literatury v současném životě národa pak v roce 1879 v úvodním *Listu z Čech* napsal: „...ona je tepnou národa, odleskem jeho žitia, jeho snáh, jeho myšlienok, jeho schopností – jeho samého“². Tohoto pojetí se Vlček nikdy nevzdal, jen ho prohluboval a v daném čase modifikoval. Byl to právě on – s takovýmto pojetím literatury –, kdož nastartoval činnost spolku *Detvan*, v níž podstatné místo zaujaly literární večery. Z těchto předpokladů literatury se zřejmě postupně „politizovalo“ působení *Detvana* jak je patrné z *Historického prehľadu do roku 1918* ve sborníku *Detvan 50 rokov v Prahe* (1932), kde se na s. 46 píše, že „úsilie o sebazdokonaľovanie, ktoré prevládalo v spolku v prvom desaťročí – dostáva v druhom decénii inú definíciu, rozširuje sa a dáva činnosti spolku národnostný slovenský zástoj“.

¹ In: *Detvan. Výber prác, čítaných v spolku 1891–2*. Vydal Slovenský spolek „Detvan“ v Prahe pri príležitosti desaťročného trvania; Turčiansky Sv. Martin 1892, s. 6.

² VLČEK, J.: *Medzi Váhom a Vltavou*. Bratislava 1957, s. 375.

Třetí okolností, jež ovlivňovala profil přednášek a debat na schůzkách *Detvana* bylo to, že v předpřevratovém období (a o jeho část nám v naší úvaze jde) se na činnosti spolku od jeho založení až do začátku dvacátého století (do roku 1905) podílely významné spisovatelské osobnosti, které svou tvorbou profilely základní vývojové trendy slovenské literatury. Po Jaroslavovi Vlčkovi to byli Ladislav Nádaši-Jégé, Matej Bencúr-Kukučín, Jozef Gregor-Tajovský a Ján Botto, uměleckým jménem Ivan Krasko.

Pod vedením J. Vlčka spolek hned první rok dokázal, jak píše v citovaném *Krátkem nástinu dejín spolku „Detvan“* M. Kukučín, že „nebol založený zo športu spolničkárskeho, ale z pohnútok vnútorných. Už v prvých schôdzkach ukazuje sa činnosť živá, niekedy až zimničná“. (Viz pozn. 1, s. 6.) Nepochybně pod vlivem J. Vlčka se v prvním roce působení *Detvana* v podstatě profilela činnost spolku, jejíž struktura se do jisté míry dodržovala i v dalších letech. Sestává:

1. Z kritiky literárních děl. (15.4. Vlček referoval o právě vyšlé sbírce C. Gallaye *Slzy osudu*. Odmítavá kritika byla otištěna v čas. *Ruch* 4, 1882.)³
2. Z přednášek o významných osobnostech – zvláště slovenské literatury. (20.4. Vlček „úchvatnými slovy“ opisuje život slávneho pohronského pevcu“ A. Sládkoviče u příležitosti desátého výročí jeho smrti a 25.4., k prvnímu výročí smrti J. Botta vyličil jeho životopis a myšlenkový obsah *Smrti Jánošíkovy*. – Viz pozn. 3, s. 13.)
3. Z ukázek vlastní tvorby. (Na desáté schůzce četl ze svého překladu Schopenhauera *Z moudrosti života* – vyšlo též rok knižně. Tamtéž.)
4. Z odborných přednášek z různých oblastí. (7.7., kdy se jednání *Detvana* zúčastnil Vlček naposled, přednášel *O slovenskej rytmike*. Tamtéž.)
5. Z debat o různých filozofických či společenských problémech. (Vlčkovu účast v debatách hodnotili členové spolku pozitivně. Jeho slovo „platilo za definitivne. Keď on pochválil, to značilo, že nikto nemohol už krajšie pochváliť“. Tamtéž, s. 13.)

Pro *Detvan* bylo nepochybně přínosem, že v rozhodující chvíli – na počátku jeho činnosti – stanul v jeho čele J. Vlček, který v posledním roce svého studia měl už poměrně vyhraněnou představu o svém životním zaměření, postupně si formuloval pojetí slovenské literatury ve vztahu k literatuře české a metodologické zásady své vědecké práce. Po jeho odchodu na reálné gymnázium v Brně však aktivita *Detvana* neochabovala, pokračovala v dynamické činnosti, kterou s členy spolku nastartoval jeho první předseda.

* * *

V následujících letech, jak již uvedeno, přišli do spolku dva noví členové – významní představitelé slovenské literatury. V roce 1883 to byl Ladislav Nádaši, literárním jménem Jégé a v roce 1885, v *Detvanu* svými povídkami už známý Martin Kukučín, vlastním jménem Matej Bencúr. (Na zasedání 4.3.1885 přednášel o jeho literárních pracích Š. Krčméry a 1.4. téhož roku se tu četla *Rysavá Jalovica*.⁴ Oba se nejen podíleli na běžné činnosti spolku, ale měli v něm i významné funkce. L. Nádaši byl v letech 1883–1890 postupně knihovníkem, zapisovatelem a předsedou. M. Bencúr zastával 1885–1893 čtyři funkční období místo předsedy a tři roky zapisovatele.

³ *Detvan* 50 rokov v Prahe. Martin 1932, viz Prvý předseda – Jaroslav Vlček, s. 12.

⁴ Viz. pozn. 3, MEČIAR, S.: Bencúr-Kukučín v „*Detvane*“, s. 21.

Léta působení zmíněných literátů – J. Vlčka, L. Nádašiho a M. Bencúra, 1882 až 1891 – představují významné období v předpřevratové činnosti *Detvana*, který se v českém, resp. v pražském prostředí uvedl jako hlavní reprezentant mladé slovenské generace. V tomto smyslu nebylo náhodou, že už na podzim roku 1890 si pozval „profesor Masaryk čtyři literární hlavy *Detvana*, MUC. Mateje Bencúra, MUC. Ladislava Nádašiho, PhC. Jána Smetanayho a MÚSt. Vavra Šrobára, do svého bytu, vykládal jim o slovenských poměrech a navrhl, aby redigovali z Prahy měsíčník pro slovenské obecnost.“ (Viz J. Menšík: *Kukučín v Praze*.)⁵ – Jak známo, došlo k založení časopisu, který přijal Masarykovy ideje a vystoupil s kritikou konzervativního martinského centra až v roce 1898 pod názvem *Hlas*. – V čase prvního setkání s Masarykem, jak konstatoval ještě Menšík, „Pražská slovenská mládež žila vtedy pod protektorátem martinským a v kráži myšlienok martinského vedenia“.

Bencúr-Kukučín, čelná osobnost *Detvana*, měl při příchodu do Prahy už za sebou své spisovatelské začátky a svou formující se koncepci realistické tvorby konfrontoval s novými uměleckými podněty, které v Praze získával. Kukučín nepřejímal ovšem podněty, jež se mu v dobovém literárním proudění nabízeły, pasivně. Kriticky se s nimi vyrovnával. Nepřijal např. kladné hodnocení E. Zoly L. Nádašim⁶ a tím, i jinak, přispíval ke kritickému ovzduší na zasedáních *Detvana*. Jakýmsi vyvrcholením kritického myšlení M. Kukučina, které si formoval v období své činnosti v *Detvanu*, je vynikající úvaha nad románem E. M. Šoltésové *Proti prúdu* z roku 1894.

Jak napsal v *Krátkém nástinu dějin spolku „Detvan“*, v jeho činnosti „Vynikajúca pozornosť bola venovaná literatúre českej. Súčasné diela hneď po uverejnení sa rozoberaly. Podobne sa referovalo riadne o všetkých nových českých i dobrých preložených hrách, ktoré sa dávaly v Národnom divadle v Prahe“. (Viz pozn. 1, s. 16.) Sám se účastnil rozprav o jednotlivých dílech české literatury i debat o tom, která se mají zakoupit pro knihovnu spolku. Významně zasáhl do diskuse k referátu Paulinyho o spisu J. Holečka *Černá Hora v míru* a referoval o Zeyerově dramatu *Sulamit* a jeho románu *Ondřej Černyšev*. M. Tomčík ve studii *Z problematiky Kukučínovej tvorby v pražskom období* (viz. pozn. 5, s. 165) k autorově vztahu k české literatuře mj. poznamenal, že „S osobitnou pozornosťou sa zaoberal literárnymi prácami Svatopluka Čecha, A. Šimáčka, F. X. Svobodu, G. Preissovej; poznal dielo J. Nerudu, I. Herrmanna, J. Holečka, R. Jesenskej atď.“ (Viz pozn. 5, s. 165.)

V souvislosti s tvůrčím vyrovnáváním se s uměleckými postupy soudobé literární tvorby není u Kukučina náhodné, že na zasedání *Detvana* 24.1.1891 pojednal s porozuměním o teoretické studii českého estetika Otakara Hostinského *O realismu uměleckém* (1890), která tvořivě zasáhla do zápasů a sporů o realismus v české literatuře, programově obhajujíc realismus s poukazováním na jeho různé konkrétní podoby. Z referátu i z diskuse vyplývá, že Kukučín Hostinského myšlenky přijal. V porovnání s jeho povídkovou tvorbou je pak zřejmé, že s problémy, které v teoretické rovině řešil Hostinský, se vyrovnával i on a docházel k obdobným závěrům a poznatkům v praktické tvůrčí rovině.

⁵ In: Martin Kukučín v kritike a spomienkach. Bratislava 1957, s. 152.

⁶ Při rozhodování, zda pro knihovnu zakoupit román *Tereza Raquinová*, byl jediný proti (román byl zakoupen).

Pro Kukučina je v období činnosti v *Detvanu* příznačné i vyrovnávání se s ruskou klasikou literaturou, v níž rovněž nalézal podněty pro svou realisticky zaměřenou tvorbu. Na čtyřech večerech *Detvana* referoval v roce 1888 o Tolstého *Vojně a míru*, 17. května pak o *Kreutzerově sonátě*. Ze záznamu v *Zápisnici* o ní (o prvním referátu záznam není) je zřejmé, že nepřijímal Tolstého morálně-filozofickou koncepci, ale oceňoval jeho realistické umění. Tvorivý vztah měl i k dalším autorům ruského realismu. Referoval o Turgeněvově *Dýmu* (5.11.1886) a o Dostojevského románu *Idiot* (4.2.1886). Nejvíce ho i jako dramatik zaujal zřejmě Gogol, neboť z jeho díla publikoval v roce 1889 překlady povídek *Kepeň*, *Noc před božím narozením* a *Pověst o tom, jako povadil sa Ivan Ivanovič s Ivanom Nikiforovičem*...

Podstata vzpomínaných faktů, jejichž analýzou se podrobně zabývá v kukučínovské monografii Július Noge⁷, spočívá v tom, že Kukučín si v konfrontaci s jinonárodními literaturami, zvláště českou a ruskou, ozřejmoval v debatách problematiku vlastní tvorby a obohacoval její realistické postupy v souladu se svou ideově uměleckou koncepcí. Praha tak urychlovala jeho umělecký vývoj, ale v duchu koncepce, s kterou už do ní přišel. Miloš Tomčík ve studii *Z problematiky Kukučínovej tvorby v pražskom období* mj. napsal: „V interpretácii dedinských spoločenských faktov niet veľkých rozdielov medzi jasenovským a pražským obdobím jeho literárneho diela. Prechod medzi týmito dvoma fázami je celkom plynulý a nenápadný.“ (Viz pozn. 5, s. 173.)

* * *

Vedle české, ruské a částečně i dalších slovenských literatur se na večerech *Detvana* debatovalo i o ostatních evropských literaturách. Byl to zvláště Ladislav Nádaši, který ovládal angličtinu, francouzštinu, němčinu a italštinu, jenž měl na tom referáty, či účasti v diskusi značný podíl. I on byl vyznavačem realistické metody v umění, ale na rozdíl od Kukučina pronikala do jeho próz, orientovaných tematicky na maloměstskou problematiku, pesimistická koncepte člověka.

Nádašiho literární tvorba, rovněž na rozdíl od Kukučina, má své počátky až zde v *Detvanu*, kde četl své první pokusy a také první práce, které pak v roce 1889 publikoval (*Žert*, *Vada* a především *Výhody společenského života*). Vedle četby svých próz referoval na zasedáních spolku o maďarské literatuře 19. století (12.2.1884), o dramatickém umění starých Řeků (březen 1886), o novější chorvatské literatuře (květen 1886), o Sienkiewiczovi (17.2.1887), o Gončarovově románu *Strž* a Tolstého *Rodinném štěstí* (11.2.1886), o americkém povídkáři Bret Hartovi (leden 1886) a o románu *Tereza Raquinová* Emila Zoly. Podstatná byla i jeho účast v diskusích (např. o Ibsenově *Noře*).

Na pozadí faktů, získávaných ze *Zápisnice Detvana* už bylo konstatováno, že postava Nádašiho tu vyrůstá „ako jedného z najaktívnejších členov v období od polovice osemdesiatych rokov do začiatku rokov deväťdesiatych“.⁸ Příznačné přitom je, že v jeho vystoupeních absolutně převládl zájem o jinonárodní literatury. Ze slovenské referoval jen o Hollého *Svätoplukovi* a Laučekově dramatu *Irina* (24.3.1885 a 10.6.1885).

⁷ NOGE, J.: Martin Kukučín tradicionalista a novátor. Bratislava 1962, s. 343.

⁸ PETRÍK, V.: Literárna činnosť Nádašiho v 80. a 90. rokoch. In: Jégé v kritike a spomienkach. Bratislava 1959, s. 123.

Pro koncepci jeho literárního díla i jeho kritické myšlení jak se formovaly v *Detvanu*, byl příznačný a přínosný (vedle diskusních vystoupení) jeho referát o Zolově románu *Tereza Raquinová* (28.4.1888). O tom, že zájem o typ literatury, jež zosobňoval Zola nebyl u Nádašiho náhodný, svědčí jeho recenzní úvaha o románu *Peniaze*, jíž se k dílu E. Zoly vrátil se širokou znalostí jeho tvorby, a to ve *Slovenských pohľadech* ve stejný rok, kdy román ve Francii vyšel – 1891. I přes dílčí výhrady k autorově tvorbě („Do neuverenia hromadí strašné okolnosti“ – řekl v referátu, „Chyba je, že preháňa a sice nie v jednotlivostiach, ale celkovým účinkom svojich diel“ – napsal ve *Slovenských pohľadech*) Nádaši Zolu v zásadě obhajoval: „Cieľom mojich terajších riadkov je vzbudiť aký-taký záujem za tohoto veľkého muža, ktorého štúdium odporúčam každému vážnemu človeku.“ – napsal v závěru úvahy z roku 1891.

Jak známo, Nádaši se po dokončení studia a návratu na Slovensko ze sociálních, národnostních i osobních důvodů jako prozaik odmlčel. Promluvil až po osvobození jako představitel „generace rozvázaných jazyků“. Jeho dílo s řadou románů a povídkových knih, jež je osobitou variantou realismu ve slovenské literatuře mezi dvěma válkami, tvořivě navázalo na ony tendence a zkušenosti, jež si Nádaši osvojoval v detvanském období.

Z našich kusých poznámek nad aktivitou M. Bencúra a L. Nádašiho ve spolku *Detvan*, lze v zásadě resumovat, že české prostředí neodvádělo členy spolku od jejich snahy národně se uvědomovat a koncipovat tvorbu dle svých autorských dispozic. Vyspělý kulturní život, který v Praze osmdesátých a devadesátých let pulzoval, naopak umožňoval konfrontovat se a tím se obohacovat o myšlenkové a tvůrčí podněty z literatury české, ruské i západoevropské a rozšiřovat tak tvůrčí literární prostory a možnosti domácí slovenské literatury. O závažnosti zdánlivě okrajové spolkové činnosti *Detvana* pro slovenskou literaturu objektivně svědčí, že všechny základní syntézy o slovenské literatuře od osmdesátých let do začátku let devadesátých a především pak analýzy děl autorů působících v *Detvanu* vycházejí jako ze základního studijního pramenu ze *Zápisnice* tohoto neakademického spolku.

Nejinak je tomu i v dalším období *Detvana*, kdy v něm působí Jozef Gregor Tajovský (1898–1900) a Ján Botto, básnickým jménem Ivan Krasko (1900–1905), jejichž tvorba představuje už další vývojovou etapu slovenské literatury charakterizovanou nástupem kritického realismu a slovenskou literární modernou.

I jejich tvorba čerpala podněty z konfrontace s moderním uměním, jak v této době i ve své rozporné pluralitě v pražském prostředí žilo a jak bylo reflektováno i v činnosti *Detvana*. Dokládá to zasvěceně ve své studii *Estetické podnety pražského prostredia na tvorbu Jozefa Gregora Tajovského* Marcela Mikulová⁹ a studie Viliama Turčányho *Ivan Krasko v Detvane*.¹⁰

V našich poznámkách jsme nezmínili pro činnost *Detvana* samozřejmou otázku česko-slovenské vzájemnosti, jejíž vyznání zpravidla rozhodovalo při volbě místa studií

⁹ Viz: Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity Literární věda Litterarum studia. Ostrava 1955, č. 2, s. 131–138.

¹⁰ Slovenská literatúra, 11, 1964, č. 6, s. 607–620. Viz také: ZAMBOR, J.: Ivan Krasko a poézia českej moderny. Bratislava 1981.

(Viedeň, Pešť) v prospech Prahy. Skutečnosť, že prihlásení se k tejto ideji a vôbec pobyť v českém prostredí neoslabovali, ale posilovali členy *Detvana* v jejich slovenském vlastenectví a ve „svojiskosti“ jejich literárnej tvorby, je ďalším príznačným rysem, ktorý môžeme s odstupem času objektivizovať jako určitou zákonitosť. Jak to napsal v úvaze nad česko-slovenskými literárnymi vzťahy *O prehľbenejšie vzájomné poznanie* Jozef Felix: „Tvorivé činy takého Tajovského či Krasko doslovne korenia v českom realizme či symbolizme. S českou literatúrou sú doslovne späté, pričom sme svedkami úplného paradoxu. Práve tí autori, ktorí prijali z českej strany a v českom prostredí najmocnejšie podnety, zostali „svojrázne“ slovenskými.“¹¹

Žiadne kultúre neprospeľo uzavíraní se do priestoru národných hraníc. *Detvan*, jak jsme se pokusili naznačit, v daných možnostiach potvrdil slovenské literatúre okna do Evropy.

SUMMARY

The article brings a view on Slovak student association *Detvan* in relationship to literature in the period before 1918. Literature represented the basis of the activity of its members, that is organizing literary evenings with samples of one's own literary production and critical discussions on important writers and European literatures. The author deals with the person of Josef Vlček who was a founding father of modern Slovak and Czech literary historiography who became the first chair of *Detvan*. The article also evaluates activities of other important members of this association who defined the basic contemporary trends of Slovak literature (Ladislav Nádaši Jégé, Matej Bencúr-Kukučín, Jozef Gregor Tajovský, Ivan Krasko). The conclusion is that the Czech milieu did not prevent the association members to conceive and model their writing according to their individual authorial dispositions. However, it enabled them to enrich themselves with the new philosophical and aesthetic impulses from Czech, Russian and West European literatures as well as to be confronted with the point of view of these literatures and to widen possibilities of their own literature. The article states that multifaceted activities of the association *Detvan* opened for Slovak literature „windows into Europe“.

¹¹ FELIX, J.: *Domov i svet*. Bratislava 1968, s. 77–82.